

Uporabnost etnoloških raziskav pri snovanju urbanih vsebin na zelenih površinah v Mariboru

BOŽA GRAFENAUER BRATOŽ

IZVLEČEK Parki, drevoredi, trgi, zelenice in druge zelene površine so ustaljena prostorska kategorija in stalnica vseh urbanih središč, tudi Maribora. Na zelenih površinah odsevajo različni načini življenja, saj gre za javne prostore druženja, rekreacije in sprostitev, za prostore, ki jih mesto svojim prebivalcem ponuja ravno oziroma tudi zaradi teh dejavnosti. In ker se etnologija ukvarja predvsem z načinom življenja, s katerim označujemo sodobne in pretekle oblike ter vsebine družbeno-kulturnega življenja, je etnološki vidik obravnave zelenih površin specifičen in ključen za njihovo celovito razumevanje. Tako razlike kot podobnosti med Mestnim parkom in Slomškovi trgom - dvema različnima tipoma zelenih površin v mestu Maribor, enako relevantno pripovedujeta svoj del zgodbe o mestu.

KLJUČNE BESEDE: • etnologija • urbana kultura • zelene površine • dediščina • občina • Slovenija

NASLOV AVTORICE: Dr. Boža Grafenauer Bratož, Višja strokovna šola za gostinstvo in turizem Bled, Prešernova 32, 4260 Bled, Slovenija, e-pošta: boza.grafenauer@vgs-bled.si.

ISSN 1581-5374 Print/1855-363X Online © 2008 Lex localis (Maribor, Graz, Trieste, Split)
Avaliable at <http://pub.lex-localis.info>.

Ethnological Research Applicability in Designing Urban Contents in Green Areas of Maribor

BOŽA GRAFENAUER BRATOŽ

ABSTRACT Parks, avenues, squares, open spaces and other green areas are established spatial categories and something that can always be seen in all urban centres, also in Maribor. Different ways of life are reflected in green areas because it is about the public spaces for socializing, recreation and relaxation. These are the spaces offered by the city to its residents for the very activities mentioned before. And since ethnology primarily deals with a way of life by which the contemporary and past forms and contents of the social and cultural life are characterized, the ethnological aspect of dealing with the green areas is specific and of key importance to an overall understanding of them. Both differences and similarities between the City Park and the Slomšek Square (i.e., between the two different types of green areas in the City of Maribor) are telling their part of the story of the city in the same relevant way.

KEYWORDS: • ethnology • urban culture • green areas • heritage • municipality • Slovenia

CORRESPONDENCE ADDRESS: Dr. Boža Grafenauer Bratož, Vocational College for Catering and Tourism Bled, Prešernova 32, SI-4260 Bled, Slovenia, e-mail: boza.grafenauer@vgs-bled.si.

ISSN 1581-5374 Print/1855-363X Online © 2008 Lex localis (Maribor, Graz, Trieste, Split)
Available at <http://pub.lex-localis.info>.

1 Uvod

V raziskavi¹ sem se pri izboru površin omejila na dve zeleni površini v Mariboru: na Mestni park in Slomškov trg. Pri izboru površin sem na eni strani izhajala iz njune umeščenosti v središču mesta, bistven kriterij izbora pa je bilo mnenje vprašanih,² ki so zgoraj navedeni zeleni površini izpostavili kot ključni (tako po rabi kot pomenu) za uporabnike (ki so v večini prebivalci Maribora).³

Skozi kontinuirano rabo Mestnega parka in Slomškovega drevoreda več kot stoletje se, širše gledano, zrcali način življenja njihovih uporabnikov. Kljub temu da se obravnavani zeleni površini med seboj razlikujeta v prostorski zasnovi, nastanku, kontinuirani rabi, simbolnem pomenu, stavbah, ki jih obkrožajo, jih prepoznavam kot enakovredno kakovostne kazalce preteklega časa in aktualnosti.

V nadaljevanju članka bom ugotovitve raziskave strnila v sklepe, ki utegnejo biti uporabni pri iskanju novih ali dopolnjevanju že obstoječih vsebin in programov na dveh zelenih površinah.

Pri tem sem izhajala iz poznavanja vpetosti posamezne zelene površine v način življenja uporabnikov, upoštevala sem različne dejanske in potencialne skupine uporabnikov in iskala rešitve, pri katerih so vsebine širše integrirane v vsakdanje življenje uporabnikov.

Popotovanje po zelenih površinah bom poimenovala »Zelena zgodba mesta«.

Zelene zgodbe lahko interpretiramo na več načinov, na primer z informativnimi tablami označene točke, ki obiskovalca vodijo od ene do druge zgodbe, kot iztočnico pri načrtovanju novih zelenih površin, pri prenovi že obstoječih, pri iskanju razlogov za nezadovoljivo funkcioniranje nekaterih zelenih površin, pri izobraževalnih dejavnostih in tudi pri načrtovanju primernih vsebin in programov (dogodkov, prireditve) na posameznih tipih površin. Prav tako lahko tovrstne »zelene zgodbe mesta« dopolnijo že obstoječa turistična vodstva po Mariboru.

Snovalci vsebinskih programov na zelenih površinah lahko ugotovitve uporabijo kot kazalce uspešnih oblik rabe v preteklosti, oblik, ki so se skozi zgodovino pokazale kot uspešne in bi jih bilo smotrno obuditi ali nadgraditi tudi v sedanjosti. V nadaljevanju podajam le nekatere smernice izboljšav in vsebinskih rešitev, ki seveda vsaka zase zahtevajo natančnejšo analizo. Možne smernice so le vodilo vsebinskih in prostorskih rešitev, pri čemer nisem upoštevala vseh omejujočih (prostorskih, naravovarstvenih, sanitarnih) in drugih dejavnikov, ki katerega od predlogov ne omogočajo.

2 Mestni park

Mestni park je kot največja zelena površina v središču Maribora izpostavljen tudi kot prostor najbolj raznovrstnih rab in pomenov. Že od njegovega nastanka konec 19. stoletja naprej je izredno priljubljena rekreativna in družabna zelena površina v Mariboru.

Mestni park je oblikovno urejen in zasajen po načelih angleškega parka, v tako imenovanem prostem krajinskem slogu. Ta se je v Evropi uveljavil konec 19. stoletja kot nasprotje do takrat prevladujočega geometrijsko oblikovanega francoskega parka. Janko Urbanek, nekdanji konservator z Zavoda RS za varstvo narave OE Maribor, je navedel, da je glavna značilnost angleškega parka posnemanje narave, tako da s kombiniranjem gozdnih, travnih in vodnih površin skušajo ustvariti pokrajino v malem. Sprehajalca vodi po vijugastih poteh in mu odkriva vedno nove prizore, tako znotraj parka kot tudi s pogledom v okoliško pokrajino. V mariborskem Mestnem parku je mogoče najti številne zglede takega oblikovanja. Vzhodni del bogatijo zlasti vodni motivi, glavna komponenta novega, zahodnega dela pa je osrednja trata. Po njenem robu so razvrščena drevesa posamič ali v skupinah in kažejo pestro podobo v vseh letnih časih. Pot, ki vodi po promenadi proti severu, odpira na vrhu stopnic pogled na vinograde Piramide in Mestnega vrha ter na gozdove okoli Treh ribnikov, kjer preidemo iz bolj formalne ureditve parka v neformalno. Intenzivnost oblikovanja se iz Mestnega parka zmanjšuje v odprto krajino (Urbanek, 1998: 15).

Na spremembe rabe in pomena Mestnega parka so vplivali vsi večji posegi v parku. Leta 1952 so se s postavitvijo otroškega igrišča, otroškega bazena, z ureditvijo promenade in odprtjem Mestnega akvarija razvili novi načini rabe parka, igranje na igrišču, kopanje v bazenu, sprehajanje po promenadi. V 90. letih 20. stoletja so se pojavile še nove oblike nenačrtovane rabe promenade, na primer rolkanje po stopnicah promenade.

Na spremembo rabe parka in zmanjšanje njegovega obiska je v začetku 70. let 20. stoletja močno vplivala ukinitvev drsanja in čolnarjenja na ribniku. Ukinitvev je vplivala tudi na način preživljanja prostega časa obiskovalcev parka.⁴ Temeljita obnova parka leta 1971, ob njegovi stoletnici, je prav tako sprožila nove ali spremenjene načine rabe in povečan obisk.⁵

Obnovili so zelenice, ponovno uredili Rožni griček, glasbeni paviljon, asfaltirali poti v parku, namestili so vodomet v ribniku. Ob preureditvah se je obisk povečal tako zaradi razširjene rabe kot tudi zaradi radovednosti ljudi, da si ogledajo spremembe.

V 80. letih 20. stoletja je ob podaljšanju parka v območje Treh ribnikov Mestni park ponovno dobil dodaten pomen, saj se je njegova raba razširila.

Mestni park ima v Mariboru splošno sprejet status izrazito družabne in rekreativne površine, zato je smotno razvijati vsebinske programe in prostorske rešitve, ki vključujejo prostore za druženje, torej prostore, kamor greš z jasnim namenom komuniciranja in druženja z drugimi ljudmi.

V splošnem lahko druženje v parku skozi zgodovino opredelim na več oblik družabnega življenja: park kot prostor srečevanja posameznikov, obisk nedeljske promenade, igranje družabnih iger, obisk gostinske ponudbe v Mestnem parku, obisk Akvarija ter obisk kulturnih, športnih in drugih prireditev.

Posamezne starostne skupine imajo seveda drugačne potrebe in želje, glede na veliko število otroških obiskovalcev parka bi bilo po mnenju vprašanih nujno realizirati idejo o novem oziroma povečanem otroškem igrišču. Kontinuirana ideja in želje uporabnikov po povečanju igrišča v parku se pojavljajo že od leta 1930 naprej. Prvotno otroško igrišče je bilo v južnem delu parka pri spodnjem ribniku in se ni ohranilo. Leta 1929 je na pobudo Olepševalnega društva mestni občinski svet odobril ureditev otroškega igrišča, ki je bilo zastavljeno zelo preprosto (Švajgl, 1999: 15). Prvo osrednje otroško igrišče pa je v parku uredilo Turistično-olepševalno društvo leta 1952. Na otroškem igrišču in v njegovi okolici so se od njegove ureditve v 50. letih 20. stoletja naprej vseskozi zbirale mame oziroma starši z otroki, ki so eden najpogostejših uporabnikov parka. Spomine na obisk parka z otroki so informatorji omenjali v vseh obravnavanih časovnih obdobjih.⁶

Slika 1: Otroško igrišče v Mestnem parku leta 1964, hrani: PAM (Pokrajinski arhiv Maribor)

Po postavitvi otroškega igrišča in bazena v parku leta 1952 se je otroška igra, ki je bila pred tem usmerjena v igranje v naravi in izkoriščanju naravne in grajene opreme v parku, preusmerila na igrišče.⁷

Na otroškem igrišču so bile postavljene gugalnice, vrtiljak, tobogan in otroški bazen, ki danes ne deluje več. Konec 70. let 20. stoletja je otroško igrišče v parku otrokom ponujalo tobogan, vrtiljak, gugalnice, plezala in peskovnik (T, 2006: 11).

V 90. letih 20. stoletja so otroško igrišče dejansko razširili in obnovili (Švajgl, 1999: 15). Starši otrok pa so imeli o novih igralih velike pomisleke, saj naj bi bila igrala nevarna in neprimerna za otroke, mlajše od treh let. Leta 2005 so v Mestnem parku s pomočjo sponzorjev in donatorjev odprli prenovljeno otroško igrišče.

Vprašani igrišče v parku⁸ označujejo kot izredno pomemben prostor, saj med drugim omogoča družabne stike ter učenje socialnega vedenja. Za mnoge otroke ima igrišče že samo zaradi prijateljev v igri, ki jih tam pridobijo, velik pomen.

Kot je razvidno iz raziskave, so otroški obiskovalci stalnica Mestnega parka v vseh časovnih obdobjih. Postavitev novega igrišča ali razširitev že obstoječega ne bi pomenila pozitivnega impulza samo najmlajši populaciji, temveč bi s tem dvignili kakovost celotnega Mestnega parka in pripomogli k razvoju turizma in zdrave rekreacije v mestni občini Maribor. Na prenovljenem igrišču bi se nadalje lahko odvijale tudi prireditve in aktivnosti humanitarnega, športnega in kulturnega pomena.

Slika 2: Otroško igrišče z vrtiljakom v Mestnem parku leta 1956, hrani: PAM

Poleg otrok so ena najbolj pogostih obiskovalcev parka mladostniki. O mladostniškem obiskovanju parka nam pričajo viri že od 30-ih let 20. stoletja naprej.⁹ Mladostniškimi oblikami druženja, kot so na primer sprehodi s prijatelji, posedanje na klopcih, se je v 90. letih 20. stoletja pridružili še močan porast popivanja v parku.¹⁰

Veljajo bi razmisliti tudi o ureditvi primerne prostora za mladostnike, s katerim bi morebiti vplivali na bolj usmerjeno rabo preživljanja prostega časa. Ideja, ki se kontinuirano pojavlja že od leta 1966,¹¹ je ureditev prostora za kotalkanje oziroma rolkanje.

Potrebo po svojem prostoru v parku so izpostavili tudi upokojenci. Konec 50. let 20. stoletja so takšen prostor že imeli. V smrekovem gozdičku, desno od promenade, v bližini današnjega otroškega igrišča, so v 50. letih 20. stoletja postavili več lesenih miz in klopi, na katerih so igrali karte. Zbirališče se je pred 2. svetovno vojno imenovalo Tihi gaj, ljudje pa so ime spremenili v Monte Carlo, po pregovorno igralniškem mestu. Igralci so »kvartopirsko in šahovsko sezono« začeli ob prvih sončnih, toplih pomladanskih dneh in jo zaključili pozno jeseni. Po navadi so igro opazovali tudi nekateri mimooidoči in igralci, ki trenutno niso igrali. Značilno je, da so v Monte Carlu karte in šah igrali izključno moški.

Monte Carlo je deloval do leta 1985, ob urejanju območja Treh ribnikov v 80. letih 20. stoletja so se ponovno pojavile ideje o njegovi ureditvi, a do realizacije nikoli ni prišlo (T, 2006:34).

Slika 3: Monte Carlo pozimi leta 1957, hrani: PAM

Nedvomno v Mariborskem parku zasledimo tudi kontinuiteto zbiranja zaljubljenecv vseh starosti. Vsi vprašani so se strinjali, da je park najbolj priljubljeno in primerno shajališče zaljubljenecv in da so se v nekem obdobju svojega življenja z izbrancem ali izbranko sprehajali po parku in se ustavljali na izbranih lokacijah. V tem kontekstu je potrebno omeniti še ne do konca izkoriščen potencial Rožnega grička, priljubljenega shajališča zaljubljenecv. Rožni griček (Rosenhill), znan tudi kot hribček zaljubljenecv, je od leta 1896 umetno narejen griček levo od promenade (Šoštarič, 1992:5).¹² Pred 2. svetovno vojno¹³ je bil priljubljena točka zmenkov, kamor so s svojimi dekletki prihajali vojaki, oficirji in drugi pari. Informatorka je duhovito navedla, 'moj mož v šali Rožni griček imenuje sadna kupa' (T, 2006: 15). Griček je danes na vrhu ograjen z železno okrasno ograjo in okrašen z okrasnim zelenjem.

Slika 4: Rožni griček leta 1966, hrani: PAM

Prav tako bi lahko v kulturno ponudbo intenzivneje vključili glasbeni paviljon¹⁴ kot prizorišče koncertov, gledaliških iger (najlažje na primer monodram), debatnih forumov. Glasbeni koncerti v glasbenem paviljonu sicer spadajo med dogodke z najdaljšo kontinuiteto, med obiskovalci so bili vedno pozitivno sprejeti.

Prvi koncert v glasbenem paviljonu v parku so priredili že 11. avgusta leta 1920 (Straža, 1920: 3), ta tradicija se je s krajšimi prekinitvami ohranila vse do danes. Koncerti so se odvijali v organizaciji Olepševalnega društva, ob nedeljah in praznikih dopoldne med 11. in 12. uro in vsako sredo popoldne med 18. in 20. uro.

Od marca do oktobra, v toplejših mesecih torej, so bili koncerti tudi zvečer, od 20. pa do 21.30 ure. Promenadni koncerti so ponujali glasbene novosti in dajali možnost za nastopanja različnim, tudi novim godbam.¹⁵

Slika 5: Glasbeni paviljon v Mestnem parku leta 1950, hrani: PAM

Smotrno bi bilo vzpodbujati tudi »zgodbo« promenade v parku, saj je bilo sprehajanje po promenadi v parku od začetka 20. let 20. stoletja podaljšek prijetnega druženja po koncu koncertov v glasbenem paviljonu. Udeleževali so se je predvsem premožnejši obiskovalci koncertov pa tudi veliko drugih, predvsem mladih ljudi, saj je promenade predstavljala splošno sprejemljivo priložnost spoznavanja in izražanja simpatij. Promenada v parku je potekala po drevoredu¹⁶ v bližini glasbenega paviljona.

Leta 1952 so med temeljitim obnavljanjem parka uredili novi glavni sprehajalni prostor. Novo promenado so uredili po načrtih arhitekta Ljuba Humeka. Promenada je park razmejila na stari in novi del. Urejena je po vzoru Plečnikove promenade v ljubljanskem Tivoliju, le da je po mnenju krajinskega arhitekta Nika Stareta lepše razčlenjena in urejena (T, 2007: 48). V 80. letih 20. stoletja so jo podaljšali od prvih stopnic do današnje gostilne Pri treh ribnikih in uredili sprehajališče ob ribnikih po načrtih arhitektov Pečenka, Orešiča in krajinarja Stareta (b. n. a., 2000 : 28, 29).

S promenado so terminološko označili širok središčni sprehajalni prostor v parku. Pojavljanje na tem mestu je bilo vse do sodobnosti izrazito povezano s posebnimi pravili obnašanja, z željo biti viden, z izborom posebnih oblačil in tako dalje.

Danes je vse, kar se dogaja na promenadi, precej manj formalno določeno, poleg sprehajanja se občasno odvijajo različne prireditve, razstave, otroci iz bližnjih vrtcev pa promenado izkoristijo za opazovanje narave.

Slika 6: Nova promenada v Mestnem parku leta 1952, hrani: PAM

Oblike rekreacije na dveh obravnavanih zelenih površinah se razlikujejo glede na tip površine, ki s svojo prostorsko zasnovo omogoča različne načine rekreacije.

Na spremembe oblik rekreacij je od začetka 30. let pa vse do danes vplivalo več dejavnikov: prostorske spremembe, sprememba prepovedi posameznih aktivnosti, vplivi iz tujine, pojav novih oblik športa.

V 30. letih 20. stoletja je bilo priljubljeno veslanje in drsanje na ribnikih ter sankanje po hribčkih v parku. V 70. letih 20. stoletja so zaradi gradbenih del v parku izpraznili ribnike, kar je pomenilo konec čolnarjenja na ribnikih.¹⁷ Danes sta najbolj priljubljeni športni aktivnosti v parku sprehajanje in tek, v večernem času so tekači v parku zaradi neosvetljenosti parka zelo omejeni.¹⁸

V zimskih mesecih je priljubljeno sankanje in smučanje po hribčkih v parku. Pojavile so se tudi povsem nove oblike rekreacije v parku, kot so na primer skupne vadbe joge, rolkanje.

Kot velika površina je park primeren za prizorišče športnih prireditev, na primer za organizacijo tekov, na primer »tek za park«, katerega finančni izkupiček bi namenili obnovi parkovnih elementov. Po parku bi lahko speljali trimstezo ali stezo za roljanje, seveda ob primerni ureditvi poti.

Bolj bi lahko poudarili ekološki in družbeni pomen parka z ureditvijo izobraževalnih poti, kjer bi na zanimiv in zabaven način predstavljene zgodbe pripovedovale o samem parku, njegovih prebivalcih in obiskovalcih.

Ena glavnih značilnosti in kvalitete Mestnega parka je namreč raznovrsten, bogat in star drevesni sestav.¹⁹

Rastlinski sestav parka se je od njegovih prvih zasaditev konec 19. stoletja pa vse do danes neprenehoma spreminjal. Drevesa je bilo potrebno iz različnih razlogov (staranje dreves, odmiranje, bolezn, kratkožive drevesne sorte) sekati ali saditi.²⁰

Uporabniki parka vseskozi pogrešajo gostinsko ponudbo v parku, zato predlagam premično stojnico s ponudbo pijač, sladolegov, sladkarij in z dodatno ponudbo izposoje rolerjev, rolk, loparjev, žog, koles.

2 Slomškov trg

Slomškov trg je umeščen v središče Maribora in se prvič omenja že leta 1754, osnovno urbanistično zasnovo, podobno današnji, pa je dobil leta 1891.²¹

Slika 7: Slomškov trg leta 1890, hrani: PAM

Slika 8: Slomškov trg leta 1918/1919, hrani: PAM

Prvi naslednji poseg na Slomškovem trgu se je zgodil tik po 2. svetovni vojni, v letih 1946-1947, ob preureditvi parkovnega dela na zahodnem delu trga po načrtih Ljuba Humka (Kos - Grabar, 2001:5), ki je ostal nespremenjen do danes.

V letih 1964-1967 so trg ponovno prenavljali. Osnova za izvedbeni načrt arhitekta Branka Kocmuta, ki je poskrbel tudi za ureditev celotnega trga, je bil že pred tem nastali Plečnikov načrt (Pirkovič-Kocbek, 1982: 47). Največji poseg je bila ureditev elipse okoli stolnice, po ureditvi je prišlo še do prometne ureditve. Del dreves so zaradi prometne ureditve in novih poti odstranili in zasadili nove.²²

Ureditev je povsem spremenila prvotno zasnovo. Obnovo trga so v začetku 70. let 20. stoletja končali in takrat je po mnenju Mariborčanov sodil med najbolj urejene mariborske trge.

Ponovna ideja o prenovi Slomškovega trga se je pojavila leta 1995, ob prenovi stavbe rektorata in obisku papeža Janeza Pavla II. Na podlagi javnega arhitekturnega natečaja so izbrali predlog preureditve trga po načrtih arhitekta Borisa Podreccce, ki je predvideval skoraj celotno odstranitev parka na trgu, kar je sprožilo dolgotrajno javno polemiko. Do realizacije Podrecccovega projekta²³ obnove Slomškovega trga zaenkrat še ni prišlo.

Prostorska zasnova Slomškovega trga v veliki meri določa njegovo prehodno funkcijo. Športne aktivnosti so omejene na tekače, ki ga prečkajo, družabno življenje na njem pa v veliki meri določajo zgradbe (Slovensko narodno gledališče

Maribor, Stolna cerkev, rektorat Univerze v Mariboru), ki ga obkrožajo in so bistvene za družbeno in družabno življenje mesta. Slomškoveu trgu uporabniki pripisujejo kulturne, zgodovinske, družabne pomen, od leta 1995 ima zaradi javnih polemik o načrtovani prenovitvi, ki bi skoraj v celoti odstranila parkovni del trga, tudi močan političen pomen, saj so ob nameravani in nikoli realizirani prenovi med seboj trčili različni interesi vseh vpletenih.

Slika 9: Stolna cerkev na Slomškovem trgu leta 2007, hrani: *Andrej Korošec*

Slika 10: Pogled na rektorat Univerze v Mariboru leta 2007, hrani: *Andrej Korošec*

Zaradi začasne in prehodne vloge Slomškov trga, je smotno izkoristiti potencial trga kot prostora srečevanja. Pogled v zgodovino je pokazal, da je bil Slomškov trg velikokrat točka za zmenke, za dogovorjeno srečanje, kjer so se ljudje dobili in nato nadaljevali pot naprej.

Raziskava načina življenja na Slomškovem trgu je pokazala, da je kontinuiteta zelenja močno vpeta v vsakdanje življenje ljudi, tako je bilo v preteklosti, tako je tudi v sedanjosti. Ne nazadnje je na njegovem mestu nekoč stal celo zelenjavni vrt, ki se je postopoma spremenil v park. Zelena površina v tem delu mesta se je v vseh časovnih obdobjih pokazala kot izredno pozitivna kategorija, izkoriščana v različne namene, najprej kot produkcijska in kasneje kot družabna površina.

Dodaten družaben potencial bi pridobili z ukinitvijo parkirišča na trgu in prilagoditvijo novonastalega prostora pešcem na trgu. Z zaprtjem prometa bi lahko izkoristili družabni potencial Slomškovega trga s prirejanjem raznih dogodkov na prostem (razstave, prireditve v prazničnem času). Družabnost bi vzbudili tudi s ponudbo prigrizkov in pijač v premični stojnici na kolesih. Glede na njegovo prehodno funkcijo in velik pretok ljudi, ki park prečka, bi bilo potrebno s kažipoti opozoriti na številne ustanove in kulturne ter naravne spomenike na njem.

Glede na množičnost rekreativnega teka zelene površine predstavimo kot idealno mestno površino za tek, lahko zgolj kot izhodišče ali/in zaključek poti, še bolj kot prostor množičnih tekaških prireditev. Ker veliko tekačev teče zvečer, ko imajo čas, vendar park ni osvetljen, zato vanj ne zaidejo, postavimo diskretne svetilke, ki bi čim manj posegale v naravni ambient. Pridobili bi nekakšno večerno tekaško transversalo. Uporabnikom, ki v parku preživijo dlje časa in morajo na primer v poletnih mesecih pijačo zato prinesiti s seboj ali zaradi žeje celo oditi iz parka, enako pa storijo pozimi zaradi potrebe po toplen napitku, se prilagodimo tako, da jim na premični(h) stojnica(h) ponudimo pijačo, sladoled oziroma sladke in slane prigrizke. Obiskovalci lahko tako večji del svojega prostega časa preživijo na zeleni površini.

Na istem mestu ali na drugi takšni premični stojnici bi prav tako lahko za malenkostno varščino ponudili rolke in rolerje, morda kotalke, žoge. Ker se takšne oblike rekreacije že sicer samodejno odvijajo v parku, obiskovalca, ki jih ne pozna, morda zamika lastni preizkus na primer vožnje z rolerji. Takšna oblika izposoje sčasoma preraste v običajno občasno uporabo.

Zelene površine so zlahka odlično prizorišče atraktivnih otroških iger, te lahko potekajo organizirano preko vrtcev in šol, individualno pa jih uporabijo starši z otroki in stari starši z vnuki. Table z navodili, privlačnimi podatki in zgodbami ali kako drugače označena prizorišča morajo biti postavljena tako, da lahko kdorkoli samostojno izpelje orientacijski pohod, iskanje zakladov, skritih točk, vsebina naj bo takšna, da bo vzbujala naravoslovno radovednost in ekološko ozaveščenost. Otroci in odrasli skupaj razvijajo odnos do okolja in skrb za naravo.

Različni načini rabe in družbeni pomeni zelenih površin so konstantno se spreminjajoč proces, zato je načrtovanje vsebinskih predlogov na zelenih površinah pomembna in kompleksna dejavnost, skozi katero poleg ureditve fizičnega prostora, preko rabe in pomena, vplivamo na način življenja ljudi, ki prostor uporabljajo.

Opombe / Notes

¹ Raziskava je izsek iz doktorske disertacije z naslovom Zelene površine v Mariboru – etnološki vidik, pod mentorstvom dr. Vita Hazlerja, ki sem jo zagovarjala oktobra 2008 na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

² Terensko delo, ki je poleg pregleda relevantne literature, raznovrstnih virov, časnikov in časopisov temelj moje raziskave, sem izvedla v letih 2005 in 2007. V tem času sem na terenu opravila intervjuje s štiridesetimi ljudmi, anketirala dvesto ljudi in kot opazovalka spremljala dogajanje na omenjenima zelenima površinama.

Vsem vprašanim je skupno, da so bili ali so na takšen ali drugačen način povezani z raziskovanima površinama. Nekateri so in še vedno stanujejo v bližini parka ali trga, drugi ju redno uporabljajo, tretji so z njima službeno ali strokovno povezani. Od štiridesetih intervjujev sem transkribirala vse, kar se je po moji presoji navezovalo na temo raziskave. V informatorjeve izjave nisem posegala, ampak sem jih zapisala v pogovornem jeziku. Tudi v stavčni vrstni red nisem posegala. Odlomke iz transkriptov navajam z oznakami T, letnicami njihovega nastanka in stranjo dokumenta, na kateri so izseki.

³ Ker me je zanimala predvsem vpetost Mestnega parka in Slomškovega trga v vsakdanje življenje njihovih uporabnikov, torej njuna raba in družben pomen, sem se najprej osredotočila na zgodovinski nastanek in razvoj obravnavanih zelenih površin, saj se družbeni pomen in način rabe parka in trga razlikujeta tudi zaradi prostorske ureditve. Nadalje sem raziskovala zakaj ljudje obiskujejo obravnavane zelene površine, kaj na njih počnejo, kako jih doživljajo in kakšen pomen jim pripisujejo.

⁴ Nekateri obiskovalci so si za preživljanje prostega časa izbrali druge zelene površine in se v park niso več vračali.

⁵ V Večeru so poročali o celoletnem obisku parka, tudi pozimi, kar so označili z »ostal je družaben vso zimo«. Razlog naj bi bila obnova zelenic na levem delu promenade in asfaltiranje poti (Flajs, 1972: 6).

⁶ Z mamo sva konec 70. let 20. stoletja let velikokrat odšle v park na igrišče, ker se je mama tam dobila s prijateljico. Otroci smo se igrali, mame pa sta klepetali' (T 2006: 17).

⁷ Park so začeli obiskovati tudi otroci, živeči v središču mesta, ki so pred tem za igro raje uporabljali dvorišča hiš. Predvsem so se igrali na igralih, v poletnih mesecih so se otroci kopali v bazenu. Etnologinja Jerneja Ferlež je v knjigi *Mariborska dvorišča* navedla, da so otroci, živeči v bližini Mestnega parka, raje odšli v park, kot da bi ostali na dvoriščih pred hišo (Ferlež, 2001: 210).

⁸ Kot zanimivost naj omenim arhitekta Alda van Eycka (1918-1999), ki je v Amsterdamu med leti 1947 in 1978 načrtoval in uredil sedemsto otroških igrišč in tako dal novo funkcijo številnim zapuščenim in nefunkcionalnim prostorom v mestu (trgi, dvorišča, ulični vogali). Na otroških igriščih je razvijal tudi različna igrala (Lefaivre, 2002).

⁹ Pred II. vojno sem zahajala v park s prijateljicami, večkrat tudi s Sokoli, saj sem bila močno angažirana kot telovadka. Šli smo tudi v kino, kino Partizan je bil kino Esplanade, drugače pa niso bili nič navdušeni starši. V park sem šla z mojimi starši, po navadi v nedeljo popoldan, nikoli na promenado' (T, 2006: 3).

¹⁰ To pijančevanje srednješolske mladine, to je pa novo, to je zdaj par let. Midva imava spalnico tja na ono stran in to je nemogoče imeti odprto okno, tako da imava midva skozi to sobo odprta vrata. Nekje ob polnoči potem pa se umiri. Tudi, če kdo pokliče policijo, oni nič ne naredijo. Zdaj pa res niso več tako dolgo, ne vem, ali je ta novi zakon kaj naredil ali so kdaj posredovali, da je okoli polnoči mir. Prej so bli pa tudi do treh, štirih zjutraj. Sam jim pa tudi ne upaš nič reči. Čeprav pa morem reči, od lani na letos je pa velikanska razlika. Do letos, to je bilo vsako jutro, ko sva šla, midva hodiva tu gor, imava vrt naprej in greva skozi park, jaz vam povem, nisi vedo pri tistem paviljonu, kam bi stopil. Pa ob promenadi, kjer so tudi klopi, to je

bilo milijon steklovine. Ob sobotah to po navadi s tovornjaki pol vozijo. Letos pa je boljše, morem reči, ni vsako jutro, sploh ne, pa tudi ob sobotah ni tolko, kot je bilo včasih. Je pa, ko se bliža večer, če greste v petek v park, to boste vidli mladino v vrečami' (T, 2006:7). Ali: »V soboto zjutraj se odpravim v mesto skozi park. Vsepovsod ležijo razbite steklenice, papirji, kartoni, eno samo smetišče po tleh. Delavci Snage, to nesnago pol v nekaj dneh počistijo. Včasih je bilo drugače, odnos do parka je bil drugačen kot sedaj' (T, 2006:4).

¹¹ Po nekaterih predvidevanjih so ga nameravali zgraditi na prostoru nad otroškimi igriščem v parku. Vrtnarstvo je bilo pripravljeno sodelovati pri gradnji z delovno silo in ureditvijo okoli igrišča, seveda pa to ni zadostovalo za izgradnjo kotalkališča (Večer, 1966: 4).

¹² Rožni griček, ki je bil ob nastanku deležen kritik in posmehovanja, kmalu zatem pa je postal priljubljeno shajališče zaljubljenecv, kar je še tudi danes. Poleg tega je dobil še novo funkcijo, prostor za piknike.

Obstajajo različne razlage nastanka Rožnega griča. Najbolj verjetna razlaga je, da naj bi mestni gradbeni mojster Derwuschek mestu podaril pet vagonov kamenja za ureditev umetno nastalega grička (Šoštaric, 1980: 8). Druga razlaga navaja, da naj bi pri Rožnem griču v parku stalo drevo, ki so ga cenili že stari Mariborčani. Da bi drevo čim bolje uspevalo, naj bi prebivalci v vrečah in posodah prinašali najboljšo zemljo od drugod. In prav zaradi tega bi naj nastal Rožni grič (Večer, 1958a: 2). Informatorka je navedla še tretjo razlago. Prijateljela je z inženirjem Šlajmarjem, lastnikom gradbenega podjetja Šlajmar-Jelinc, kasnejšim Konstruktorjem. Navedel je, da je Rožni grič nastal iz odpadnega materiala nekdanje bolnišnice (zraven stolne cerkve, kjer je danes pošta). Ko so gradili pošto (1894), so bolnico porušili in ves material prepeljali v park in umetno nasuli Rožni griček. Zasadili so ga s travo, namestili klopi in zasadili baldahin iz vrtnic (T, 2006: 19). Leta 2000 so začeli Rožni grič v Mestnem parku prenavljati po temeljitem premisleku in na osnovi starih fotografij, ki so pričale o njegovem nekdanjem videzu. Bernard Vogrinc, kovač iz Svetine, je izdelal novo železno ograjo, posadili so okrasno zelenje. To niso bile več vrtnice, saj je dreveje naokoli previsoko in bi jemalo vrtnicam preveč svetlobe (Rashid, 2000: 15).

¹³ Bratko Kreft je v svojem romanu *Človek mrtvaških lobanj* (1959) opisal tudi dogajanje v parku. 'Dekle je prvič poljubil v četrti šoli, ko je imel štirinajst let. Z nekaterimi tovariši so se skupno ob večerih potikali po parku. Eden izmed njih, sin višjega finančnega uradnika, je naskrivaj tržil z zaplenjenim tobakom. Z dekletki so se spoznali pri sokolskih telovadnih nastopih, v parku, na promenadi...Ko so zvečer posedali v mraku parka, sta se poljubila. Pol ure po tistih prvih poljubih sta že šla po gozdni aleji z roko v roki' (Kreft, 1959: 25). Ali: 'Pojdiva še v park! Za slovo!, ji je šepnil podporočnik na uho in jo stisnil krepko k sebi, ko sta prišla v prvo senco dreves' (Kreft, 1959: 147).

¹⁴ Olepševalno društvo je leta 1890 na nekoliko dvignjenem terenu, saj so zemljo zanj pripeljali iz umetno izkopanega prvega ribnika pri akvariju, postavilo glasbeni paviljon (Švajgl, 1999: 15). Od takrat so ga večkrat obnavljali, največja prenova je bila leta 1987, ko so popravili streho paviljona, obnovili ograjo in strop ter uredili električno napeljavo (Ilec, 1991: 7). Leta 2001 so paviljon ponovno osvetlili in v koritih na ograjo obesili cvetje. Paviljon je nekoč že bil osvetljen, tako kot promenada, vendar so vandali luči kmalu razbili (Rashid, 2003: 16).

¹⁵ Leta 1934 so v Mariborskem večerniku Jutra poročali o uspelem koncertu mariborske mestne godbe v parku. Predstavil se je novi orkester na godala, ki je kasneje postal temelj mariborske filharmonije in sestavni del Narodnega gledališča (1934: 2).

¹⁶ 'V nedeljo po koncertu, ki je bil ob enajstih, smo skoraj zmeraj šli na promenado. Tam si lahko izkazoval simpatije in koketiral, kaj več pa ni bilo dovoljeno. Včasih nam je park pomenil svetišče in smo se tudi lepo oblekli, kadar smo ga obiskali. Kaj šele, ko smo šli na promenado. V park nisi mogel iti razcapan. Bit na promenadi v park je blo tako kot na Aleksandrovi cesti, ki je bila promenada, tu si mogel bit v redu narejen in se tudi v redu obnašat' (T 2006: 3). »Jaz sem šla s prijateljicami, to sta mi starša dovolila, ker sta bila tudi onadva tam. Več v vrsti nas je

hodilo gor, fantovske družbe pa dol. Saj smo jih poznale, pa včasih so nas malo pojezili. Je bilo pa vse na nivoju, to so bili uglajeni ljudje, urejeni. Tudi me smo se uredile in moja starša prav tako, mama klobuk, no saj sta bila vedno urejena, ker se je oče ukvarjal s poslom, z lesom' (T, 2007: 6).

¹⁷ Glavne športne aktivnosti v Mestnem parku so se v obdobju pred II. svetovno vojno in po njej, vse do 70. let 20. stoletja, odvijale na ribnikih, ki so poleti privabljali zaradi vožnje s čolni in veslanja, pozimi zaradi drsanja.

Čolnarna pri ribniku ob današnji gostilni Pri treh ribnikih je bila okoli leta 1930 ena najbolj atraktivnih in dobro obiskanih točk parka. Razlog je iskati tudi v Olepševalnem društvu, ki je leta 1927 zgradilo novo čolnarno z garderobami in teraso za drsalce. V času pred 2. svetovno vojno je bilo čolnarjenje oziroma veslanje v pomladanskih, poletnih in zgodnjejesenskih mesecih priljubljen način preživljanja nedeljskih popoldnevov.

¹⁸ »Zvečer laufam skozi Tomšičev drevored, pol pa do tudi osvetljenega osrednjega promenadnega dela v parku, potem pa se nazaj, z veseljem pa bi laufal še drugod po parku, a je to zaradi teme nemogoče« (T, 2006:18).

¹⁹ V pisnih virih naravovarstveniki in biologi izpostavljajo izredno ekološko funkcijo dreves in rastlinja v parku (vpliv na mestno klimo, zmanjšanje onesnaženosti zraka, proizvodnja kisika, zmanjšanje hrupa, prebivališče živalskih vrst in tako dalje).

²⁰ Prvi temeljit popis dreves in grmov v Mariboru je leta 1927, ob praznovanju 50-letnice delovanja Olepševalnega društva, v knjižici z naslovom Mestni parki v Mariboru opisal Jakob Zupančič (Zupančič, 1927: 3). Leta 1980 so na mariborskem Zavodu za spomeniško varstvo izdelali inventarizacijo parkovnega nasada in ugotovili, da je od več kot 1600 različnih dreves in grmov, 50 dreves, ki jih je zaradi starosti ali bolezni potrebno posekati in nadomestiti z drugimi (B. P., 1981: 8). Janko Urbanek, nekdanji konservator z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije OE Maribor je leta 1999 ocenil stanje drevesnega fonda v parku. Navedel je, da je inventar drevesnega fonda nekoliko bogatejši od prvotnega in da šteje 121 različnih domačih in tujih vrst, ki so zastopane z več kot 1600 primerki (Urbanek, 1998: 15).

Istega leta je Hortikulturno društvo izdalo knjižico Karin Bejo, Mestni parki v Mariboru, v kateri je avtorica predstavila načrte parkov z vrisanimi legami, opisi in značilnostmi dreves in grmovnic (Bejo, 1999: 7). Iz primerjava obeh popisov je razvidno, da se je od prvega popisa leta 1927 in popisa leta 1999 spremenilo stanje drevesnega fonda v parku, vrste dreves in grmičevje, pa tudi razmerja med potmi in drevesi.

²¹ Leta 1891 je takratni mariborski »župan Aleksander Nagy dosegel, da se je vojaško skladišče s Slomškovega trga preselilo v Žitno ulico. Župnišče in škofija sta se tako preselila v nove prostore (tam so še danes), staro župnišče, delavnice in župnijski vrt, ki je stal na mestu današnjega parka na Slomškovem trgu pa so porušili« (Radovanovič, 1992: 18). V obdobju županovanja gradbenega inženirja Aleksandra Nagyja (1886-1902) je Maribor tudi sicer doživel eno najplodnejših gradbenih obdobij (Curk, 1991: 541). V drugi polovici 90. let 19. stoletja so na Slomškovem trgu zgradili Kazino, Mestno hranilnico, pošto in tako je sakralni del trga s stolno cerkvijo dobil »posvetno« protitež z zgoraj naštetimi zgradbami (Curk, 1991: 537, 541). Konec 90. let 19. stoletja, leta 1881, je Olepševalno društvo Maribor na mestu nekdanjega župnijskega vrta uredilo park, takrat poimenovan Nasad cesarja Franca Jožefa (Radovanovič, 1992: 18), ki je tam še danes.

²² Branko Kocmut, dipl. ing. arh., je za ureditev Slomškovega trga leta 1972 prejel Prešernovo nagrado (D.K., 1974: 7).

²³ Po zamisli Podrečce bi Slomškov trg postal protokolarna površina, parkirišča bi se ukinila, odstranil bi fontano s kipcem, tlakoval zelenice in namesto dreves postavil visoke kandelabre (Kocuvan, 1996: 13).

Literatura / References

- Bejo, K. (1999) *Mestni parki v Mariboru* (Maribor: Hortikulturno društvo Maribor).
- B.P. (1981) Drevesa bodo padla, *Večer* 36(239).
- B.N.A. (2000) 1999 – 130 let olepševalnega hortikulturnega društva Maribor, v: Šarman, L. (ur.) *Hortikulturno društvo Maribor 130 let.* (Maribor: Hortikulturno društvo).
- Curk, J. (1991) Urbana in gradbena zgodovina Maribora. V: Curk, J. (ur.) *Maribor skozi stoletja.* (Maribor: Založba Obzorja).
- D.K. (1974) Kdaj bomo učakali cvetje? *Večer* 30(172).
- Ferlež, J. (2001) *Mariborska dvorišča: etnološki oris.* (Maribor: Mladinski kulturni center).
- Flajs, S. (1972) Globok poklon staruhom. *Večer* 28(12).
- Godina - Golija, M. (1986) Maribor 1919-1941: oris družabnega življenja (Maribor: Založba Obzorja).
- Ilec, S. (1991) Tudi mi bi lahko imeli svoj Hyde park. *Večer* 47(57).
- Jutro (1932) Uspešen zaključek Mariborskega tedna. *Jutro*, 13(189a).
- Kocuvan, A. (1996) Če zaradi dreves ne vidiš fasade, posekaj park? *Večer*, 52(42).
- Kos Grabar, J. (2001) Nasprotja med družbenimi in prostorskimi koncepti, vrednotami ter interesi v okviru polemike o preureditvi Slomškovega trga v Mariboru v letih 1995–2000. Neobjavljena seminarska naloga. (Ljubljana: Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo).
- Kretf, B. (1959) *Človek mrtnaških lobanj* (Ljubljana: Cankarjeva založba).
- Lefevre, L., ur. (2002) *Aldo van Eyck: the playgrounds and the city.* Stedelijk Museum (Amsterdam: Nai Publishers Rotterdam).
- Mariborski večernik Jutra (1934) Prvi promenadni koncert mariborske mestne godbe. *Mariborski večernik Jutra*, 151.
- Pirkovič-Kocbek, J. (1982) *Izgradnja sodobnega Maribora.* (Ljubljana: Partizanska knjiga).
- Radovanovič, S. (1992) Od srednjega veka do danes (57). *Večer*, 48(55).
- Rashid, Z. (2000) Rožni grič, vodomet, fontana. *Večer*, 56(8).
- Rashid, Z. (2003) Glasbeni paviljon je spet osvetljen. *Večer*, 59(30).
- Štraža (1920) Promenadni koncert v mestnem parku. *Štraža*, 12(89).
- Šošarič, M. (1980) Tudi mariborski mestni park ima svojo zgodovino. *Komunala* 3: 7–8.
- Švajgl, R. (1958) Mariborski park – zbirka redkosti. *Večer*, 14(170).
- Švajgl, R. (1999) *Mestni park danes in nekoč.* (Maribor: Raziskovalna iniciativa).
- Tomažič, Z. (1971) Maribor: 100 let mestnega parka. *Večer*, 27(225).
- Urbanek, J. (1998) Prenova je rešitev pred propadom. *Večer*, 54(221).
- Večer (1958) Mariborski park – zbirka redkosti. *Večer*, 14(170).
- Večer (1966) Bo igrišče v parku urejeno? *Večer*, 22(101).
- Zupančič, J. (1927) *Mestni parki v Mariboru.* (Maribor: Olepševalno in tujskoprometno društvo Maribor).